

Az UNESCO képesítő kurzusokat tart a Kenya Polytechnic (Kenyai Főiskola)-en, Nairobiban 1974. óta. Már két kurzust szerveztek és hamarosan megindul a harmadik. Az UNESCO biztosítja a technikai szakértőket.

A Kenyai Könyvtáros Szövetség 1974-ben Oktatási Albizottságot hozott létre. A bizottság a szövetség elé terjesztette jelentését és a következő javaslatot tette:

"Javasoljuk, hogy könyvtári és informatikai tanszéket alapítsanak a Nairobi Egyetemen, hogy biztosítsa:

- a) az egy éves továbbképzést
- b) a három éves egyetemi szintű képzést
- c) az egy éves könyvtáros-asszisztensi kurzust".

A tájékozódás lélektana A tájékoztató szolgálat és az informálódás, illetve az önálló megismerés fogalma

Don Mc FADYEN

A szerző "The Psychology of Inquiry: reference service and the concept of information/experience" c. cikkét (Journal of Librarianship 7 (1) January. 1975. 2-11. p.) NAGY Attila tömörítette.

I. AZ INFORMÁLÓDÁS KÉT ÚTJA

A tájékoztató szolgálat irodalma növekvő mértékben tartalmazza azt a felismerést, hogy az informálódó egyének általában többet akarnak egy-egy speciális adatról. Igaz, hogy a tényinformációkra vonatkozó szükségletek mindennapiak és nagyon fontosak, de gyakoriak azok a szükségletek is, amelyek a kreatív cselekvés beindításához szolgálnak serkentő eszközként. Tehát az adatok iránt és az önálló megismerés iránt egyidejűleg él az igény. Az emberi tevékenységek egyik típusának célja az adatszerezés (az informálódás), azaz speciális tények elsajátítása jól ismert elméletekhez való viszonyukban; a tevékenységek másik típusának célja pedig a tapasztalatszerzés, "az események átélése", a problémák megoldása.

Jó lenne, ha az olvasói kérdéseket nem egyszerűen speciális adatok szolgáltatására vonatkozó parancsként értelmeznénk, hanem fogalmak meghatározására, körülírására vonatkozó kísérletként. A tájékoztató beszélgetésnek inkább a könyvtáros és az olvasó közötti eszmecserévé: javaslatok és visszajelzések cseréjének folyamatává kellene válnia - miközben az eredeti kérdés paramétereit körülhatárolják -, mintsem egyetlen válasz szolgáltatásává alakulnia. A kérdés és az információforrás közötti kapcsolat sohasem zárt, egyértelmű, hanem nyílt, és feltárását a kétségek bizonyos csoportja vezeti.

A könyvtárlátogató szükségletének fogalma, amely magában foglalja mind az adatokban való tájékozódást, mind a problémák felfejtését, figyelmünket a tájékoztató beszélgetések új modelljére irányítja. A tájékoztató könyvtáros szükségszerűen ítéleteket alkot a kérdező kívánságairól. Az ítéletalkotást a könyvtáros kérdést észlelő tevékenysége és az információszerezés körülményei határozzák meg. Vajon a tájékoztató szolgálat elmélete és gyakorlata különbséget tesz-e az adatszerző, informálódó és a tapasztalatszerző, problémakutató modell között?

A könyvtárosok már régen felismerték, hogy az olvasó nehezen tudja vagy esetleg nem is akarja pontosan megfogalmazni valódi igényeit. A problémát tartalmazó modell a könyvtárlátogató vonakodásának magyarázatául a következő gondolatot fogadtatja el velünk: a látogató azért nem tudja pontosan, hogy mit akar, mert nem sikerült az új kétségei, kételkedései által szükségessé váló válaszok jellegét meghatározni. Kérdés, hogy egy speciális adat keresésére vonatkozó parancs kibetűzése elvezethet-e egy fogalommeghatározási kísérlethez?

Tény, hogy mind az informálódásra (adatszerzésre), mind a problématisztázásra, tapasztalásra irányuló szükségletek léteznek, de az olvasószolgálat és a tájékoztató szolgálat számára ezek egyelőre egy dichotómia kapcsolatok nélküli két részeként jelennek meg. Robert Taylornak a tájékoztató beszélgetésekre és az információkeresésre vonatkozó elgondolása szerint az informálódás (az adatok terén való tájékozódás) és a problémafelvetés, önálló megismerés között - elméleti megfontolások miatt is - kölcsönös összefüggés áll fenn. Taylor "parancsokat és "kéreéseket" különböztet meg: a parancs alapvetően olyan speciális adat vagy adatkombináció szolgáltatására vonatkozik, amely a használó feltevése szerint ki fogja őt elégiteni. Az e parancsra érkezett válaszként a kérdező meghatározott adatmennyiséget kap. A folyamat itt befejeződik, és a használó is elégedett.

Taylor úgy véli, hogy a tájékoztatási rendszereket a "parancs" terminusnak megfelelően fejlesztették ki. Feltételezi, hogy a tájékoztató szolgálat fejlődése és az indexelési, osztályozási sémák már jelzik annak megértését, hogy a parancsrendszer nem megfelelő, hogy visszajelzésre is szükség van. Még mindig könyv-orientáltak vagyunk a tájékoztató szolgálatban, amikor a látogató szükségleteinek behatárolása helyett az információforrások meghatározásával foglalkozunk. Taylornak a tájékoztató beszélgetésekre vonatkozó elképzelése teljesen új megközelítést sugall, amelyben az adatszolgáltatás másodlagos és a kérdés megvitatása, megtárgyalása az elsődleges.

Taylor négy szintet különböztet meg az információszükségletek terén, és velük összhangban a kérdések megfogalmazási módjában is. Az információszükségletek első szintjét belső ("zsigeri") szükségletnek nevezi. Ez az egyén tudásán, ismereteinek rendszerén keletkezett repedés nyomán előálló homályos, bizonytalan érzés. Ennek megfelelő kérdési formulák nincsenek, mert ez a fajta bizonytalanság nyelvi eszközökkel valószínűleg nem is fejezhető ki szabatosan. - A második szint a tudatos szükséglet. Itt valami rosszul definiált határozatlanság tudatos leírásáról van szó. A kérdező beszélni kíván valakivel a fókusz élesítése céljából, annak reményében, hogy a későbbiekben sikerül az ellentmondásokat megértenie. - A harmadik szint a megformált szükséglet. Az

ellentmondások ez esetben minden kétséget kizáróan léteznek és nem tisztázódtak. De a kérdező a másokkal folytatott beszélgetések eredményeként most pontosabban becsüli fel a szóban forgó problémák hálózatát. Az olvasó pontosabban látja a problémát és tömörebb, rendezettebb formában tudja a kérdést megfogalmazni. Ezen a szinten nem szükséges az információrendszer belső kényszerítő elemeivel számolni. - A negyedik szint az elsimitott szükségletek szintje. A kérdés most külön iratcsomókkal, könyv- és dokumentumgyűjteményekkel szembeül, majd ennek megfelelően bizonyára újra is fogalmazódik. Taylor ezt a négy szintet Q_1 , Q_2 , Q_3 és Q_4 -nek nevezi el:

- Q_1 "zsigeri" szükségletek (belső bizonytalanság)
- Q_2 tudatos szükségletek
- Q_3 megformált szükségletek
- Q_4 elsimitott szükségletek.

Taylornek az a felismerése, hogy a kétely, a kétség tudatosulása és a kérdés megformálása is több lépcsős folyamat: nagyon jelentős lépés az informálódás és az önálló megismerés közötti polarizáció meghaladásában. A referenzkérdések ilyen jellegű felfogását erősítendő hozzá kell kezdeni az olyan típusú kérdések iránti fogékonyság növeléséhez, amelyek "nyílt végűek, megvitathatók és dinamikusak". A Q_2 és Q_3 megkülönböztetés nagyon hasznos lehet a beszélgetések vezetésében, a visszajelentések értelmezésében. Mindkettő egy-egy külön szintet képvisel a strukturában. A Q_3 nem jelenti a kételyek végső megoldását, de mégis már viszonylag rendezett struktúra, amely lehetővé teszi a probléma tömör megfogalmazását. A Q_2 által képviselt gondolati szabadság már elveszett, és ezért mindig felmerül annak veszélye, hogy a probléma beágyazása, elhelyezése a nagyobb egészen belül inadekvát lesz. Ennek a beágyazásnak az újragondolásához vissza kell térni a kevésbé pontos, de nagyobb szabadságot biztosító második szinthez (Q_2), ahhoz a fázishoz, amely szorosabb kapcsolatban van a kétely felmerülésének eredeti átélésével.

A fentiekben említett fokozatok megkülönböztetésének készsége rendkívül fontos a visszajelentések értelmezésekor. A dolgozat hátralévő részében kísérletet tesz a szerző a kétfajta modell, az emberi tevékenységgel és egyáltalán a tudatosulással kapcsolatos, ilyenfajta észlelések bátorítására, megerősítésére. Az informálódás és az önálló megismerés közötti különbséget és kapcsolatukat akarja megvizsgálni a humaniorák és a (természet)tudomány párhuzamos szituációiban.

II. A TUDAT KÉTFÉLE LÉTEZÉSI MÓDJA

Mindenki óriási tömegű emlékezeti anyaggal, általánosítások és beépített értékek tömegével rendelkezik, amelyek lehetővé teszik számára a megfelelő észlelést és a szükségleteihez igazított tevékenységek végrehajtását. Az új jelenségek észlelése rendszerint nem válik el elég hatásosan a meglévő készlet elemeitől. Nem szabad feltételeznünk, hogy egy új információ észlelése szükségszerűen magával hozza egyúttal az új logikai, gondolati egység helyes beépítését is. Az információ általában olyan adat, amely megfelel az addigi ismeretrendszer egészének, azaz nagyon erős

tendenciaként jelenik meg az új jelenségek beilleszkedése a korábbi ismeretrendszerbe, az új egész felépülése helyett. Minden időben szükség van ugyan az új eszméknek a meglévőkhöz igazítására, de legalább ennyire szükséges a korábban meglévő gondolati egységek tartalmának, szerkezetének megváltoztatása, módosítása is az új jelenségek felmerülésekor.

A szerző itt részletesen foglalkozik a tudományos nyelv és az irodalmi nyelv jellegzetességeivel, amelyek egyaránt felülemelkednek a mindennapi nyelv pontatlanságain; az első inkább informatív, a másik inkább expresszív. (De egyik sem hagyja figyelmen kívül azt a tények és értékek közötti kapcsolatot, amely a józan ész (mindennapi tudat) szintjén létezik.) Az informatív kifejezésmód a Q_3 és Q_4 -nek, az expresszív pedig a Q_1 és Q_2 -nek felel meg. Az új az egész spektrumot megkivánja. Ma már igazolható, hogy az irodalmi nyelvnek is van megismerő (kognitív) funkciója.

Az új jelenség felfedezése azt jelenti, hogy a hasonló jelenségek tömegében valami olyat veszünk észre, amit előzőleg még senki nem látott meg. Az új jelenségek észrevétele függ a tapasztalati repertoár terjedelmétől, a percepció sémák nyitottságától, szabadságfokától és talán a tájékozódó, információszerző, megismerő spektrum nem tudatos elemeitől is. Továbbá függ a megfigyelő "mindent elrendezetten látni akaró" hajlandóságától. Archimedes azzal a problémával küszködött, hogy a szóban forgó korona tiszta aranyból vagy ezüst hozzáadásával készült. Archimedes ismerte az aranyra jellemző súly/térfogat viszonyszámot, de hogyan tudná meghatározni ennek a bonyolultan finom ornamentikájú tárgynak térfogatát rombolás nélkül? Itt törés következett be az Archimedes és környezete közötti addig zavartalan kölcsönviszonyban (interakcióban). Egyik nap, amikor fürödni ment, "elfeledkezett" a korona problémájáról és szórakozottan figyelte a jólismert szintemelkedést, ahogyan a vízbe merült. Heureka! A kiszorított víz térfogata egyenlő volt a vízbe merülő testének térfogatával. Most már csak vízbe kellett mártania a koronát és le kellett mérnie a kiszorított folyadék térfogatát. Más szavakkal: az életjelenségek, események, a tapasztalatok legkülönbözőbb formái mindig magukban hordozzák az új fogalmak születésének nyilvánvaló lehetőségét. Az embernek nem kell, nem szabad egyfolytában intellektuális készenlétben lennie.

Ugyanaz a jelkép az egyik összefüggésben, szövegekörnyezetben semmit sem jelent és egy másikban már komoly tartalommal telítődik. A kovácsműhely zajai-zörejei szakmai szempontból csak kellemetlen kísérő jelenségei a munkának; Pythagoras azonban kiemelte a megszokott szituációból a zajokat, a csattanásokat, s zenei hangokká értelmezte őket - megalkotva ezzel az első fizikai törvényt. Így van ez a tájékoztató szolgálatban is: ugyanez a jelenség, amely az egyik esetben semmit sem ér, a másikban mindent megad.

A szójátékoknak, a kétértelmű ábrák jelentésváltozásának közös lényege az elfelejtés, az eltávolodás a szorosan meghatározott rutintól, törekvés a tapasztalati mező szélesítésére, a nem várt események iránti nyitottsága.

Fontos a régi és az új kapcsolata. Az új csak a régi talaján születik meg. Egyszer a régi inadekvátnak bizonyul és ezzel indul meg a kutatás; ugyanakkor azonban elengedhetetlen a régi stabilitása is. Viszont ez a stabilitás feltételezi, hogy a régi reagál az újra. (Ha ez egyáltalán

nem vagy csak elégtelenül történik meg, akkor a régi lerombolása következik be.) Az egész élet informálódás és önálló ismeretszerzés. Mindegyik élteti a másikat.

III. KÖVETKEZTETÉSEK. NÉHÁNY TANULSÁG A TÁJÉKOZTATÁS ÉS A KUTATÁS SZÁMÁRA

Az olvasói kérdések megvitatásával, az olvasókkal folytatott beszélgetésekkel kapcsolatban rendkívül nagy jelentőségüvé válik a "nyíltan végződő kérdések" előnyben részesítése. A speciális tények iránti érdeklődés esetében, ahol a "parancsra", a megrendelésre adott válaszként egy-egy adat születik, elsődleges szerepe az adatforrások tényleges kijelölésének van. Az önálló megismerést, a tapasztalatszerzést célzó kérdések esetében, ahol a kételyek bizonyos területének a felderítése a feladat, fontosabbnak látszik a személyiség egészének helyes megítélése, mint a téma analízise. A Q_1 és Q_2 szintjén, amikor a kérdés még nincs pontosan meghatározva, nagy szükség van az oldott, közvetlen, egymásnak kölcsönösen figyelmet szentelő személyes beszélgetésre - egyszerűen a kérdés hátterének, környezetének helyesebb megértéséhez. Ilyen esetekben a könyvtárosnak közvetlenül meg kell ismernie az olvasó helyzetét. Meg kell ismernie nála az ismeretek eredeti rendszerét, azokat a körülményeket, amelyek itt törést okoztak és az irányt, amelyben ennek a törésnek kijavítását keresi. Olyan kérdéseket kell előnyben részesítenie, amelyek a szűken vett témán túl a beszélgető partnert, az olvasót is jobban bemutatják.

A tájékoztató könyvtárosnak nem szabad az olvasót a külső körülmények alapján mereven megítélni attól függően, hogy egy világméretű felfedezésről vagy csak az adott egyén számára újdonságot jelentő fogalom megtanulásáról van szó, hiszen mindkét esetben hasonlóan szabadon áramló gondolatokról van szó. Az új fogalmak keresésének nélkülözhetetlen elemei a nyitottság és a választás. Még a tanuló sem látja az új gondolatot objektív, külső, tőle független létezőnek; addigi ismeretrendszerének analógiájára kezeli, s eközben "alkotó" és újraalkotó" folyamatok játszódnak le benne. A tanulás tehát újraalkotást jelent. A tanuló lerombolja régi eszméit az új fogalmak megtanulása közben, mert nem passzívan veszi fel az információkat, miközben magával hozza saját korábbi fogalomrendszerét a tanulási szituációba. Így az informálódás/önálló ismeret fogalompár jelzi, hogy a tájékoztató szolgálatnak új, személy-orientáltságunak kellene lennie, mert a személyek azok, akik a fogalmakat, a dolgokat alkotják és újraalkotják.

A kutatási stratégiának szintén nyíltan végződőnek kell lennie a vizsgálódás természetének megfelelően. Ha a kérdezősködő speciális adatokat keres, adva lévén a világos cél, a kutatási stratégia lépésről lépésre elrendezhető. Előírható: amire törekszünk, bizonyos alternatívák igazolása vagy kizárása. De ha a kérdező problémákat vet fel, egészen más a kutatási stratégia. Ha bizunk a rutinban, akkor bizunk kell az intuicióban is. Nyitottnak kell lennünk minden jelenséggel szemben, miközben hasonlóságokat és kapcsolatokat keresünk ott, ahol korábban senki nem látott meg

ilyesmit. Ilyen intuiciót, megértést nem lehet előidézni sem utasítással, sem pedig előírásokkal. Ellenben az anyag egyetlen bemutatása is elvezethet a felfedezéshez.

A problémákat felvető kérdezősködés kapcsán elindított beszélgetés eredménye maga a megismerés. Az olvasó és a könyvtáros szabadon elfogadhatják egymás vélekedéseit, kölcsönösen javaslatokat tehetnek. Ezt a stratégiát a feltárássra és a belátásra, az intuíción alapozták, a konkrétumokkal való személyes érintkezésekre. Itt olyan átfogó attitüdről van szó, amely az információforrások egészét, azok egymással kölcsönösen meglévő kapcsolatait is tekintetbe veszi, szemben a kizáró attitűddel, amely az információforrásokat töredékesen, csoportokra tagoltan kezeli. A könyvtárosnak oly módon kellene tálni a könyvtári eszközöket, információforrásokat, hogy ezáltal a megismerés folyamata minél ellentmondásosabb, ellentétesebb legyen, s ennek következtében jó alapot teremthessen az intuíción, a megértés számára.

Taylor, anélkül, hogy tagadná a ténykérdések fontosságát, figyelmünket felhívta a "nyitottan végződő kérdések" lehetőségére. Az olvasói kérdések ilyen átfogóbb értelmezése hangsúlyossá teszi az olvasók kérdéseinek közös megvitatását, és óhatatlanul felmerül a javaslat: a könyvtárosképzés programjába építsenek be a felnőttoktatással és az interperszonális kommunikációval foglalkozó előadássorozatot.

Végeredményben a fokozottan olvasóra-orientált tájékoztató szolgáltatásra lenne szükség az adatokra orientált szolgáltatás lebecsülése nélkül.

Zene és képzőművészet az általános gyűjtőkörű könyvtárakban

A Library Trends 1974/75. évfolyamának 3. számát szentelte ennek a témának, "Music and fine arts in the general library" címmel. Néhány fontosabb cikkének tartalmát GYIMES Ferenc foglalta össze.

A számonként meghatározott témával foglalkozó negyedéves folyóirat, szerkesztési gyakorlatának megfelelően, speciális szempontból vizsgálja választott tárgyát. Mivel a művészetekkel - azok könyvtári vonatkozásaival - a huszonhárom évfolyam eddig megjelent 90 számából csupán négy foglalkozott (utoljára 1967 januárjában), a jelen szám szerkesztői: Guy A. Marco, az Ohio állambeli Kent State University School of Library Science-ének tanszékvezető professzora és Wolfgang M. Freitag, a Massachusetts-beli Harvard College Library docense úgy igyekeztek a cikkeket összeválogatni, hogy a zenei és képzőművészeti különgyűjtemények részletproblémáival foglalkozó írások ne kerüljenek bele a Library Trends-nek ebbe a számába. Utóbbiaknak ugyanis a könyvtári szaksajtó és a tudományos folyóiratok biztosítják a megfelelő publicitást. A szerkesztők törekvése az volt, hogy a könyvtári szakemberek általános képet nyerjenek az említett gyűjtemények Egyesült Államok-beli mai helyzetéről, eredményeiről és a jövőt illető elképzelésekről.